

DARÓCZI ÁGNES

*Roma képzőművészek Európában**„a jövő felé vezető út is a jelen döntéseinek kritikájával kezdődik”**Wright Mills*

Roma képzőművészekről a történelmi időkből is vannak ismereteink: Leonardo da Vinci kortársa volt Antonio Solario (1495), akit El Zingaro-ként is megőrzött a művészettörténet, képei a Louvre-ban és a Nápolyi Nemzeti Múzeumban láthatóak ma is. Otto Müller (1884–1930), a Die Brücke expresszionista csoport tagja, vagy Serge Poliakov (1900–1997) a XX. századi avantgárd képviselője előkép lehetett a mai alkotók számára. „Roma képzőművészet”-ről azonban, mint fogalomról csak 1979 májusa, a magyarországi első csoportos kiállítás óta beszélnek Európában.

Az „autodidakta cigány képzőművészek I. országos kiállításá”-nak megszervezésére a Magyar Művelődési Intézet – és a mögötte húzódó roma értelmiségi csoport vállalkozott. Jelentkezésük mögött nem titkoltan politikai szándékok is húzódtak, hiszen a romáknak sem a világ kommunizmus által uralt keleti- sem nyugati féltekéjén nem voltak kisebbségi jogai. (Kivéve a meglehetősen elszigeteltségben működő Jugoszláviát, melynek akkori kisebbségi politikája hivatkozási pont volt a romák számára...)

A csoportos jelentkezés egyszerre szólt az erőszakos asszimiláció tagadásáról, és az elit kultúrába való betörésről, az előítéletek rombolásának szándékáról. A kiállítás szervezőjeként – Balázs János és Péli Tamás munkásságának ismerőjeként, sőt Péli barátjaként – óhatatlanul szembe-sülnöm kellett a két festőművész alkotásainak nagyon különböző stílusa ellenére is – tematikájuk és színviláguk hasonlóságával. Sőt, munkásságuk, ikonográfiájuk különbözősége ellenére is hasonlóképpen ható kisu-gárzásukról, mondhatni felszabadító erejéről kell beszélnünk. Ez a felszabadító erő két irányban érvényesült. Egyik részről nemzetközi képző-művészeti sikerük alkotásra sarkallt jó néhány romát, akiknek szerény

iskolázottságuk és társadalmi státuszuk okán talán soha nem jutott volna ez eszébe. Másrészt cigány alkotóként való elismertségük a társadalmi közgondolkodást formálta elfogadó irányba.

Az ő talentumuk okán – éppen, mert cigány képzőművészekként tartották őket számon – a méltó megbecsülés igényével, a cigányok társadalmi presztízsének követelésével találkozhattunk a hetvenes évek elejétől – nem pusztán a romák, de a velük szolidáris többség részéről is. Annak ellenére így volt ez, hogy a salgótarjáni filozófus-remete, Balázs János – „a kisebb részben naiv, nagyobb részben vizionárius festőművész”¹ – meglehetősen megvetéssel gondolkodott saját népéről, s számára nem volt hangsúlyos dimenzió saját származása.

Oláh Jolán: Zenészek

Talán ellentmondásnak tűnik, de az általa „járhatóvá tett út”, vagyis hogy magas iskolázottság nélkül is lehet valaki értelmiségi és elismert művész, ugyanazt az üzenetet hordozta, mint az 1934-ben rendezett magyarországi „Östehetség” kiállítás. Móricz Zsigmond írta az „Östehetségek – kortünetek” című cikkében utalva a sajtóságos folyamatra, hogy egyszerű paraszt emberek festéssel, szobor faragással fogalmazták újra a világot a

¹Kerékgyártó István: A magyarországi roma képzőművészet c. tanulmánya, in: Roma Képzőművészek III. országos kiállítása katalógus bevezetője, Budapest, 2000. MMI

maguk teremtette képi-formai nyelvezettel – „*a nép, a földműves nép milliói, egészen a világháborúig alig adta jelét annak, hogy a tehetség hogyan küzd a lehetetlenséggel, az ő mindent eltakaró kebelében. De most, egészen közel, a világháború lezajlása óta, az utolsó tizenöt évben egyre rohamosabban indul meg az a sajátságos folyamat, hogy a nép fiai átlépi az iskola zónáját, és iskolán kívüli önművelődéssel egyszerűen beleavatkoznak az életbe*”.

A többnyire alapiskolázottságot is nélkülöző, nemhogy szakirányú magas iskolázottsággal rendelkező roma képzőművészek csoportos megjelenése ezt az „őstehetségek jelentkezése” folyamatot reprodukálta. A mindaddig kívülállóként – a róluk kialakított kép alakulásába szinte semmilyen beleszólási lehetőséggel nem rendelkező, magukat cigányként is meghatározó képzőművészek – szemlélődő alkotók egyszerűen csak kollektív cselekvőként jelentek meg. Mindaddig – jobbik esetben a romantikus vad, szertelen, szabadságszerető imázsra számító, rosszabb esetben a stigmákkal, előítéletekkel sújtott cigányság soraiból – egy származását felvállaló, tudatos, értelmiségi szerepre vágyó csoport megjelenése elképzelhetetlen volt mind Magyarországon, mind Európában.

Sajátosan erősítette ezt a folyamatot Péli Tamás művészete, aki az amszterdami Állami Művészeti Akadémiáról történt 1973-as hazatérése után programszerűen törekedett a cigány képzőművészet megteremtésére, és tanítványokat gyűjtött maga köré. Péli a reneszánsz képzőművészet eszköztárával és amolyan „D’Artagnan”-i, a világot birtokba-vevő attitűddel meghatározó alakja a roma értelmiségnek. Származásának tudatos vállalása és képzőművészetében a cigány kultúrára támaszkodó mitológia megteremtése munkásságának meghatározó része. A „Világ teremtése” vagy éppen a keresztvivő Jézus stációit megjelenítő sorozatában természetesen vannak jelen a mi cigány arcunkat hordó alakok. Historizálás ez, a létező világ elfogadhatatlanságára, a „bevett” értékrend megtagadására készítő lázítás.

Balázs János és Péli Tamás képzőművészete miközben összetéveszthetetlenül egyedi, sajátos, cigány képzőművészeti iskolát is teremtő egyben. Ennek az iskolának azonban nem elsősorban stílusjegyei, formai vagy színvilágbeli egyezései vannak, hanem attitűdbeli és tematikai sajátosságai.

Tagadása annak az irracionális létnek, amelyet a hidegháború árnyéka és a világ kettéosztottsága jelentett. A provincializmusnak, amelyet az

országhatárok zártsága és a művészeti élet kiszakadása az európai folyamatokból jelentett. A rendi társadalomnak, amely létezett, s amely a képmutatóan hirdetett egyenlősdi politikája ellenére a társadalom legaljára számúzta a cigányságot, pusztán származása okán.

Balázs János a maga teremtette szürreális világba menekül a létező világból, képei lüktető színei mögé, aszkétizmusával fizikailag is kivonulva a pénzért, hatalomért folyó tülekedésből. Többek között *Vízió*, *Kígyó* őszállatokkal, *Emlék*, *Csendélet*, *Történelem* című képein a világ teremtésének és történetének újrafogalmazásával a szürrealista látásmódú filozófus a kortárs képzőművészetre is nagy hatást gyakorolt. A színkontrasztokkal, árnyalatokkal képi mélységeket teremtő ecset nyomán egy feltartóztathatatlan erővel szóló festőművész vall, emlékfoszlányokat dobálva egymásra. A töredékek azonban történetekké, a foszlányok láncolattá állnak össze, sajátos képi és formai világot teremtenek.

Péli Tamás a világ teremtését, a cigány nép, mint entitás megszületését, de a *Kiűzetés* misztériumát is cigány alakok felvonultatásával fogalmazza újra, mintha jelenlétünk igazolását, békés bevonulásunkat, „beiratásunkat” a népek sorába örökítené meg.

Mindez a hatvanas évek utolsó periódusában, a hetvenes évek első felében felerősödő folyamat, a magyarországi cigány értelmiség megszületésének és jelképes „honfoglalásának” időszaka, az emancipáció követelésének hangja a művészetek eszközrendszerével.

A keleti blokkban ez a kor a prágai forradalom és az új gazdasági mechanizmus beindulásának időszaka, a kommunizmus átalakulásának és egyben deficitjének felszínre kerülése. Magyarországon ekkor jelentkeznek az irodalom és az előadó-művészet területén is a cigányság jelenlétéről és elnyomottságáról hírt hozó művészek.

A kortárs költészetbe ekkor robban be elemi erővel az alig tizenhat éves Bari Károly, majd a novella és regényírás magyar „Marquese” Lakatos Menyhért és a világirodalmat, magyar klasszikusokat cigány nyelven is megjelenítő Choli Daróczi József. Az ország közvéleményét az erőszakos asszimilációs állami politika ellenére is sikerült felrázni, a televízió élő kulturális versenyén mondott cigányokról szóló versekkel. Az emancipációért, a társadalmi elismertségért folytatott mozgalom ezzel vette kezdetét.

Emancipációs mozgalom

Az 1974-ben – Balázs Jánosnál tett személyes látogatásunk alkalmával – azt kellett tapasztalnunk, hogy Balázs sugárzó ereje szűkebb pátriájában másokat is alkotásra készítetett². Ugyanakkor voltak ismereteink az amatőr és a népművészeti mozgalom területén elismertségre szert tett roma művészekről.

Hányan lehetnek az országban, akiket a képzőművészet ejtett rabul, alkotásra készítette? – kérdeztem magamban, akkor már kultúraszervező menedzserként.

Annál is inkább fontos volt ez a kérdés számunkra – éledező roma értelmiség számára, mert a Monszun együttes nyomdokain, (párhuzamosan a magyar táncház mozgalommal) már elindítottunk egy cigány folklór- és klub mozgalmat. Kerestük a lehetőséget és eszközrendszert, hogy hírt adjunk a cigány nép jelenlétéről, hasonlóságáról és különbözőségéről.³

Az első adandó alkalommal (akkoriban egy roma lány részéről valódi szenzációnak számító friss egyetemi diplomával) első munkahelyemen, a Magyar Művelődési Intézetben (akkor Népművelési Intézet) erre a kérdésre kerestünk kollektíven választ. A képzőművészeti osztály és az örömmel csatlakozó, szűk roma értelmiségi csoport országjáró felfedezéseinek egyenes következménye lett a Pataki Galériában, 1979 májusában megrendezett „autodidakta cigány képzőművészek I. országos kiállítása”.

A hazai és nemzetközi viszonylatban is meghatározó jelentőségű kiállításon 12 faragó és festő mutatkozott be. A széles alkotói oeuvre a népi fafaragó, életképeket fába álmodó Horváth Vincétől az akkoriban éppen monumentalisták útját járó, plakátszerű üzeneteket megfogalmazó Pongor Beri Károlyig (David Beer) terjedt. Volt közöttük naiv és a

²Balogh Balázs András és Oláh Jolán ugyanazon a Pécskő-dombi cigánytelepen élt, mint Balázs János. De innen származik a szobrászművész Szabó Tamás és a költő Szepesi József is.

³A nagyvárosi építkezéseken, a fejlődő iparterületeken munkát kereső cigány tömegek vállalatok munkásszállóin éltek ekkoriban – a polbeat mozgalom részeként működő Monszun együttes előbb gyűjtési, majd együttenélési szándékkal kereste fel ezeket a munkásszállókat. Így kerültek roma fiatalok is az együttesbe, s indult meg az az erjedési folyamat, amely az emancipációs mozgalom része is volt, miközben a nagyvilág színpadait nyitotta meg a roma folklór számára, s mára a világszerte, mint önálló műfajt is befolyásolja.

klasszicisták útját járó alkotó, de a szecessziós hagyományokra építő gödöllői iskola hagyományait megújító, szuggesztív, szürreális-impreszionista látásmódú Bada Márta is bemutatkozási lehetőséget kapott.

Az első kiállítás meghatározó kiindulásnak tartotta Balázs János művészetét. „Összekötve” című alkotásának részlete jelenik meg a katalógus címlapján, jelképezve a cigányság útkeresését is.

Balázs János: Összekötve

A szimbolikusan összeláncolt, útkereső emberi pár két lehetőség közül választhat: a bárány által és a keresztbe rakott nehéz bányász sorsot szimbolizáló csákány és gombos fejű sétapálca-vándorbot által jelzett út, vagy a mindentudás almáját és a szépségvarázslást magában rejtő virágcsokor jelképes út között. A férfialak távolba révedő nézése, felvetett fejű, kevély tartása elszántságát jelzi, hozzáláncolt, szinte botorkáló nő-társa apró gyermeket tart kezében. Mindketten hátat fordítanak az aprócska szarvakat hordó ördög-alaknak, aki tökéletes emberi formát öltött, csak úgy, mint a kezében kalapácsot szorongató, az ember faragását talán még be sem fejezett Isten-alak. A kép középpontjában hegyen-völ-

gyön kanyargó út a napba vezet. A nap megjelenő glóriája azonban a Golgota keresztjét ragyogja körbe. A kép jobboldalának háttérében a Pécskő dombi apró, színes házak ellensúlyozzák a baloldal háttérének színes természeti képét.

Az első kiállítást nemzetközi visszhang is kísérte, alkotóitól a Frankfurt am Main-i néprajzi múzeum is vásárolt, híradások jelentek meg itthoni és külföldi lapokban, televíziókban, sőt a következő évben 35 egyéni és csoportos kiállítás követte a roma képzőművészek jelentkezését. 1979 májusában megszületett a roma képzőművészet Magyarországon.

A kiállítás kedvező fogadtatásának, és a rendezése kapcsán kialakított nemzetközi kapcsolatoknak köszönhetően hamarosan kezdetét vette egy „Roma képzőművészek Európában” című kötet előkészítése. A Corvina kiadó – akkoriban a legrangosabb képzőművészeti kiadó, sok nemzetközi kapcsolattal – örömmel fogadta kezdeményezésemet a kötet megszerkesztésére, s komoly levelezés kezdődött művészettörténészek és műkritikusok felkérésével, tanulmányok kérésével. A mintegy másfél évig tartó előkészítő munka következtében összeállt egy kötet, amely a kelderáskovács hagyományokra építő svéd ezüstműves Rosa Taikon munkásságán keresztül a lírai szürreális képek alkotójáig, a bolgár Szuli Szamuil Szeferovig számos ma is ismert képzőművészt hozott közel. Szerepelt a kéziratban Coucou Doerr, Torino Ziegler és a jazz gitárosként ismert Django Reinhardt éppúgy, mint a sajátos üvegtechnikájáról híres Ruda Dzurko.

A reményteljes előkészületeknek a Corvina új igazgatója vetett véget, aki igazgatói pozíciójában meg sem melegedve szerződést bontott, nem tartott igényt a kötetre. Nyilvánosan ki nem mondott vélekedésében ugyanaz a vád merült fel, mint a kulturális tárca vezetésében – nacionalista szervezkedésnek minősítették a cigány képzőművészek csoportos jelentkezését. A kötet tanulmányai azóta is a szerkesztő padlásán porosodnak, minden elővételük mély sebeket szánt.

Még a kötet szerkesztésének lezárása napjaiban történt, amikor egy ismeretlen önként jelentkezőtől hozott a posta levelet. Párizsból Sandra Jayat küldött friss kiállításának katalógusából és fejtette ki szándékát, hogy szerepelni akar az „Európai roma képzőművészek” kötetben. A sürgető határidők, a ránk nehezedő váltás miatti félsz és a nemzetközi kor-

társ képzőművészeti élet nem kellő ismerése egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy jelentkezését elutasítottuk. Elzárkózásunk indította el az európai roma képzőművészeti élet legizgalmasabb pezsgését.

Bada Márta: Virágzó május 2

Sandra Jayat, aki Picasso és Chagall kortársa, személyes barátja, s elsősorban mitikus költészete révén volt közismert – sajátos lebegésű, szürrealista képeket is festett. A francia kulturális közéletben jártas Sandra Jayat elutasításunkon feldühödve 1985-re megszervezte a Cigány Képzőművészek Világkiállítását. A Conciergerie Kápolnájában megrendezett impozáns kiállítás harminc alkotónak és a Csehországbeli Jihlava roma szakkörének bemutatásával mérföldköve volt és kiteljesedése a jelképes helyfoglalásnak. 1985 óta beszélünk európai cigány képzőművészetről, a képzőművészet területén is jelenlévő roma alkotókról.

Nacionalizmus vagy lázadás az elnyomás ellen

Ahogy arról már az 1979-es magyar roma kiállítás kapcsán is szóltam, a kultúrpolitika részéről nem kapott támogatást a roma képzőművészet Magyarországon. Megtiltani ugyan nem merték a kiállítás szervezését – a politika lázadó fenegyerekének tartott Vitányi Iván vezetése alatt a Ma-

gyar Művelődési Intézet az ellenzék mentsvárának számított – de sem vásárlással, sem megrendeléssel, sem hazai és külföldi kiállítások szervezésével nem támogatták az alkotókat. A tucatszámú kiállító közül mindössze egyetlen egynek, a több kötetet is illusztráló Orsós Teréznek sikerült csupán Képzőművészeti Alap tagságot kapnia. Kiállításai és eladásai sikere mögött valóságos piaci kereslet és érdeklődés fedezhető fel, s ez így maradt a legutóbbi időkig.

Képzőművészeink számára a közgyűjteményekben való esetleges fennmaradást csupán néhány intézmény és akció biztosította.

Amikor tíz év múlva, a rendszerváltás évében a Néprajzi Múzeum biztosított helyszínt a II. országos kiállításához, remélhettük, hogy végre rendszerváltó dolgok történnek a romák elfogadásában is. Tegyük hozzá, 1989 eufórikus hangulatú, rendszerváltó tavaszán ez szimbolikus gesztus volt. Mintha a Néprajzi Múzeum maga is kvázi politikai szerepet vállalt volna a romákról való gondolkodás megváltoztatni akarásában.

Esély volt a szolidaritás megteremtésére, hittünk a cigánység felemelkedésében – kultúrájának közkinccsé válásában. Kezdeményeztük Cigány Múzeum létrehozását, ahol történelmi, néprajzi, képzőművészeti kiállítások és oktatói- közművelődési munka segítségével alkalmunk lehetett volna a közgondolkodást alakítani, a társadalmi diskurzus részévé tenni az együtt töltött évszázadokat.

Cigány Múzeum azóta sincs Magyarországon.

1995-ben a szabadon választott magyar Parlament (az akkorra már⁴) egyetlen roma képviselője, Hága Antónia kezdeményezésére, nagyszabású rendezvénysorozatra került sor „Rom Som – Cigány vagyok” címmel, amelynek nemzetközi képzőművészeti kiállítás is része volt. A nemzetközi mezőnyt azonban alig néhányan képviselték (a szervezők később találták meg a logisztikában is járatos megfelelő szervezőt). A magyar roma kiállítók mellett azonban tízezrek ismerkedhettek meg Sandra Jayat, Karl Stojka és Ruda Dzurko képeivel, köszönhetően a kiállításnak

⁴1990–1994 között ugyan a Szabad Demokraták soraiban láthattuk Horváth Aladárt is, valamint a MSZP soraiban Péli Tamást, 1994-ben azonban Péli elhalálozott, H.A. pedig kikerült a SZDSZ-ből.

helyet biztosító Néprajzi Múzeum frekventált helyszínének és jó hírnevének.

A 2000-ben, újra a Pataky Galériában (az első kiállítás helyszínén) a Magyar Művelődési Intézet által megrendezett Roma Képzőművészek III. Országos kiállítása a folyamatosságot és a visszarendeződést egyszerre jelentette. A kultúraszervező roma értelmiség felelőségének és összefogásának köszönhető, hogy sok külső forrást megmozgatva újabb bemutatkozási lehetőséget biztosítottak a folyamatosság jegyében a képzőművészeknek. Ugyanakkor a visszarendeződést nem csupán a kiállítás azonos helyszíne, de a kívánatos intézmények megszületésének kiáltó hiánya is jelentette. Akkor is így van ez, ha a Roma Parlament épületének szűk kiállítótere állandó kiállítási helyszínt biztosít a roma képzőművészeknek, s köszönhetően az új kultúra-menedzselő nemzedéknek rangos külföldi kiállításokra is sor kerül néha. A „targeting”-en túl ugyanis legfőbb vágyunk a „mainstreaming”, a bekapcsolódás a kulturális közélet lüktető vérkeringésébe.

Intézményi háttér

Ahogy arról már fentebb is írtam – a tiltott kategóriából, ha nem is a támogatottba, de legalább az eltúrtba szerettük volna transzponálni az úgynevezett „cigánykérdést”. Ehhez szinte az egyetlen intézményi háttérrel a Népművelési Intézet – ma Magyar Művelődési Intézet – biztosította.

Elsődleges eszközünk a szakmai megközelítés volt. Képzőművészetről lévén szó az esztétikát és elemzéseket hívtuk segítségül, bizton számítva alkotóművészek és zsűrizésben járatos lektorok segítségére. A mainstream felé nyitásban – mint ez azóta is számtalanszor bebizonyosodott – a lehető legjobb irányba vettük utunkat.

Az Intézet pedig megnyugvással könyvelhette el, hogy igazán értékmentő, értékfeltáró munkásságot tudhat magáénak. Ráadásul egy eleddig ismeretlen területre irányítva a figyelmet. A szűkös anyagiak ugyan nem tették lehetővé, hogy rögtön az első kiállítás után vásárlásba kezdjen a Népművelési Intézet, mintegy megalapozva az olyannyira vágyott „Cigány Múzeum” gyűjteményének kialakítását, de rajtunk nem lehetett csupán anyagiak miatt kifogni...

Az Intézet megszokott munkásságához alkalmazkodva alkotótáborokat szerveztünk, amelyeknek résztvevői egy-egy kép, vagy szobor felajánlásával járultak hozzá a saját gyűjtemény kialakításához. A Néprajzi Múzeumban megrendezett második kiállítás a rendszerváltás évében – és tegyük hozzá a lassan kialakuló mecénási, szponzori felajánlások, támogatások révén – nem kis részben Soros György alapítványának köszönhetően – már nem csak a két nyelven megjelenő katalógus megjelentetését, de a legfontosabb képek, szobrok – ugyan nyomott áron történő – megvásárlását is lehetővé tették. Ezzel elkezdődött a Cigány Múzeum törzsanyagának megalapozása.

Sőt! A rendszerváltás utáni első független kormányának éppen Intézetünkől kikerülő egyik főosztályvezetője felhasználva személyes ismereteit és elkötelezettségét hozzákezdett a Cigány Múzeum intézményi feltételeinek kimunkálásához. Kovács Sándor roma értelmiségiekből és szakemberekből grémiumot toborzott, amely hosszú hónapokig tervezte a múzeum funkcióit, méretét, költségvetését.

Dilinkó Gábor: Hóviharban

Mi több, a megfelelő épületet is megtaláltuk a volt „szovjet kultúra” házában. Javaslatunkat melegen támogatta a parlament kisebbségi bizottsága is, de a Kormány jobbnak vélte a kiszemelt épületet második szék-házként a „Magyarok Világszövetsége” birtokába adni.

Az Intézet munkatársai persze tovább folytatták-folytatják a gyűjtőmunkát, különböző pályázati forrásokból, a szerzők adományából, alkotótáborok résztvevőinek felajánlásából Kerékgyártó István és Bódi Zsuzsanna kollégák nélkülem is folytatták a gyűjtemény gyarapítását, gondozását – nagy elkötelezettséggel és kitartással. Jómagam időközben a közszolgálati televízió munkatársaként az ország nyilvánossága előtt kísérleteztem az egyes alkotók népszerűsítésével, és a Múzeum-alapítás gondolatának ébrentartásával. Kevés sikerrel. Alkotóink közül ugyan néhányan nagy elismerésre és közmegebecsülésre tettek szert, a múzeum-alapítás azonban továbbra sem szerepel – elérhető időbeli célként – a különböző kormányok terveiben.

A Magyar Művelődési Intézet időközben elévülhetetlen érdemeket szerzett a roma képzőművészek itthoni és nemzetközi elismertetésében. Része volt 1984-ben a Strasbourgban, a Városházán megrendezett Bada Márta – Péli Tamás kiállítás megszervezésében, hozzájárult a legerőteljesebb magyar reprezentációhoz az 1985-ben a Conciergerie-beli első világkiállításon, Balázs János, Bari Károly, Pongor Beri Károly, Bada Márta és Péli Tamás alkotásainak eljuttatásával. Megrendezte a második és harmadik kiállítást is Budapesten, nem beszélve arról a tényről, hogy Pozsony, Krakkó, Bécs, Párizs, London és Stockholm nézőinek is elvitte a roma képzőművészet Magyarországon nevelkedett romlatlan virágait.

Helyt adott az elsők között megalakuló független roma kulturális szerveződésnek, az Amalipe Hagyományörző Cigány Kulturális Egyesületnek és a Romédia Alapítványnak, mint ahogy máig gondozza a roma folklórmozgalmat és együttes mozgalmat.

2006 áprilisában a nemzetközi roma nap alkalmából a kultuszminiszter jelképesen átadta a Kortárs Roma Galériának szánt, felújításra szoruló 180 négyzetméteres helyiséget a Tüköry utcában. (Milyen nagyon sajnálatos, hogy az V. kerületi önkormányzat új vezetése és testülete mégsem hajlandó rendelkezésre bocsátani a helyiséget! Úgy látszik a mi érdekeink mindig utolsók a sorban.) S persze továbbra is várat magára egy klasszikus múzeumként funkcionáló intézmény, amely lehetne a roma kultúrakutatás fellelője is.

Az identitás tartalma

Teljesen nyilvánvaló, hogy a nacionalizmus vádját hangoztatók a kultúrában is megnyilvánuló elnyomás tényét próbálják tagadni. Az alapkérdés egyrészt ugyanis az, mennyire van alkalma a cigányoknak alakítani a róluk kialakított képet, másrészt az, hogy a roma identitás milyen tartalmakkal telítődik.

Mennyire pontosan tükrözi az elnyomás tényét, hogy művészeink majdnem mindegyike az iskolán kívüli önképzés révén jutott csak el a képzőművészetig, s ugyanakkor az általuk létrehozott értékek még mindig nincsenek közintézményekben, múzeumokban jelen.⁵

De a megyei múzeumok, a helyi gyűjtemények, a kortárs művészeteket felvonultató intézmények fókuszába nem fér bele a roma képzőművészet, mint ahogyan a mesterek-mesterségek között is elfeledkeznek rólunk, és a néprajzi gyűjtemények állandó kiállításairól is gyakran hiányzik a romák jelenlétét, országépítését tükröző anyagok sora.

A jelenben csupán szociális problémaként létezünk, gondot és terhet jelentve az országnak, a múltból pedig egyszerűen kitöröltek bennünket. Szimbolikusan ezzel persze a jövőnket is elvették, és ez maga az elnyomás.

Kosztics László – Pharrajimos

⁵Csupán Balázs János néhány alkotása és Szentandrassy István 2006-ban – a kultuszminiszter által adományozottan – jutott el a Nemzeti Galériába. Naiv művészeink, Horváth Vince, Orsós Teréz, Oláh Mara – Bánszky Pál művészettörténész és Moldován Domokos filmes jóvoltából – a kecskeméti Naiv Művészek Múzeumának alkotásai között is megtalálhatók. Az egykori Luzsoki Tájház cigány gyűjteménye a pécsi Rác Aladár Közösségi Ház bemutatótermében tekinthető meg.

Az erőszakos asszimiláció nyomásának kitéve az öngyűlölet és a menekülés természetesen megszülető reflexió. De bármennyire is nagy az igyekezet a cigány származástól való megszabadulásra, ha nincsen befogadó többségi akarat, nyitottság, a törekvések zátonyra futnak. A kirekesztettség és elnyomottság tudata pedig könnyen szül dühöt, lázadást.

A hetvenes évek elején jelentkező roma értelmiség ezzel a hiábavaló törekvéssel szemben követelte a választás szabadságát. Olyan toleráns társadalom megteremtését, amelyben minden egyén szabad akaratából döntheti el, identitásai közül melyik a számára fontosabb (a cigányok esetében mindig többes identitásról beszélünk, amelyek szerencsés esetben nem szembeállíthatóak egymással), hogy asszimilálódni, jeltelenül feloldódni, vagy emancipálódni akar, cigány identitásának büszke vállalásával és életmódbeli felzárkózással. A szabad választáshoz-vállaláshoz azonban a feltételek megteremtése állami és politikai akaraton múlik. Roma intézmények és oktatási reform kellenek hozzá. A cigányokról való gondolkodás alapvető megváltoztatása, hogy a roma-cigány kifejezés ne jelentsen mást, mint ha bármely más népről, kisebbségről szólnánk.

Kétségtelenül szükség van a romák önmagukról kialakított képének formálására is, identitástervezésre. Ennek az új identitásnak nem lehet része, hogy a gádzsók-nem romák ellenségeink, hogy hiába minden igyekezet csak a megvetés és kirekesztés lehet részünk.

Ezzel szemben tudatosítani kell, hogy nem vagyunk a vesztesek népe, hogy népünk túlélését a modern szakmai tudás és a piac igényeire való gyors reagálás biztosította mindig. S ha régen ez a modern tudás apáról fiúra szállt is, a jelenben ezt csak az iskolarendszerben, a Gutenberg galaxis és a számítógépek világának meghódításával lehet megszerezni. Hogy a régi roma hagyományok közül sok van, amelyet nem csak megtartanunk, de a külvilágnak is megtanítanunk kell. Ezek sorában a békeszeretet és a béketeremtés képessége, a sok nyelv tudása és a jó emberismeret, a kereskedői érzék éppúgy helyet kell kapjon, mint a szolidaritás hagyománya, az elesettek és öregek iránti tisztelet és segítőkészség.

Amikor a romák által létrehozott képzőművészet felsorakoztatásával a magas kultúra területére próbáltunk meg betörni – a rácsodálkozás és kíváncsiság felkeltése volt eszközünk arra, hogy hasonlóságunkra és értékeinkre hívjuk fel a figyelmet.

Ideje, hogy észrevétessünk!